

OSMANLI DELEGE (MURAHHAS) MEKTUPLARINA GÖRE PASAROFÇA ANTLAŞMASI'NDA OSMANLI-VENEDİK MÜZAKERELERİ VE TARAFLARIN DİPLOMATİK HAMLELERİ

OTTOMAN-VENICE NEGOTIATIONS AND DIPLOMATIC MOVEMENTS OF THE
PARTIES IN THE TREATY OF PASSAROWITZ ACCORDING TO THE LETTERS OF
THE OTTOMAN DELEGATES

Mustafa ÖĞE*

Öz

Karlofça Antlaşması ile oldukça büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti kaybettiği toprakları kurtarmak isteyecektir. Ancak artık Osmanlı Devleti'nin böyle bir ittifak ile savaşılabileceği güçte olmadığı ortadadır. Bu şartlar altında bu devletler ile ayrı ayrı savaşmak daha akılcı bir yöntem olabilirdi. Osmanlı Devleti Rusya ile yaptığı savaşta diğer devletlerin tarafsız kalmasını sağlayabilmişti. Bundan sonraki hedef Venedik idi. Venedik'in antlaşma şartlarına aykırı davranması dolayısıyla savaş açılmıştı. Osmanlı Devleti bu savaşta Avusturya'nın tarafsız kalmasını sağlamak için çaba sarf etmiş, ancak kendisine karşı yeni bir ittifakın oluşmasını engelleyememiştir. Venedik cephesinde bir kısım başarılar kazanılmış ancak Avusturya cephesinde şartlar Osmanlı Devleti'nin aleyhine gerçekleşmiştir. İngiltere ve Hollanda gibi devletlerin tavassutlarıyla taraflar müzakere masasına oturmayı kabul etmişlerdir. Müzakerelerde Osmanlı Devleti'ni zorlayan önemli konulardan bir tanesi Venedik meselesidir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin bakış açısından bu müzakere sürecinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Müzakerelere katılan Osmanlı murahhaslarının mektuplarının yer aldığı "Esnâ-ı Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtib" ve nüshalarından hareketle Osmanlı Devleti'nin müzakere sürecinde Venedik meselesine bakış açısı ve müzakereler sürecindeki diplomatik hamleleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti savaşın sorumlusu olarak gördüğü Venedik ile müzakere etmek istemese de Avusturya'nın barışın ön şartı olarak Venedik ile antlaşma yapılmasını şart koşması dolayısıyla kabul etmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Venedik, Diplomasi, Pasarofça, Müzakere

Abstract

The Ottoman Empire, which suffered great land losses with the Karlowitz Treaty, will want to save the lost lands. However, it is clear that the Ottoman Empire was not strong enough to fight with such an alliance. Under these circumstances, it would have been more rational to fight these states separately. The Ottoman Empire was able to ensure that other states remained neutral in the war with Russia. The next destination was Venice. War was declared because Venice acted against the terms of the treaty. The Ottoman Empire made efforts to ensure that Austria remained neutral in this war, but could not prevent the formation of a new alliance against it. Some successes were achieved on the Venetian front, but the conditions on the Austrian front were against the Ottoman Empire. With the help of states such as England and the Netherlands, the parties agreed to sit at the negotiating table. One of the important issues that forced the Ottoman Empire in the negotiations is the Venice issue. In this study, it is aimed to evaluate this negotiation process from the perspective of the Ottoman Empire. Based on the "Esnâ-ı Musalahada Tevârüd Eden Mekâtib", which includes the letters of the Ottoman executives participating in the negotiations, and its copies, the perspective of the Ottoman Empire on the Venice issue in the negotiation process and its diplomatic moves during the negotiations were tried to be evaluated. Although the Ottoman Empire did not want to negotiate with Venice, which it saw as responsible for the war, it had to accept it because Austria stipulated a treaty with Venice as a precondition for peace.

Keywords: Ottoman Empire, Venice, Diplomacy, Passarowitz, Discussion

* Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, mustafaoge@balikesir.edu.tr,
Orcid: 0000-0002-2834-5575

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'ndan (26 Ocak 1699) sonra kayıplarını telafi etmeyi amaçlamıştır. Ancak artık Osmanlı Devleti'nin eski gücünde olmadığı da muhakkaktır. Belki kaybettiği toprakları kurtarabilmenin yolu bu devletler ile topyekûn savaşmak yerine ayrı ayrı savaşmakla mümkün olabilirdi. Osmanlı Devleti, Prut Savaşı'nda (1711) elde edilen kazanımlardan sonra Venedik'e karşı harekete geçmiştir. Prut Savaşı'nda olduğu gibi Avusturya'nın tarafsızlığının sağlanması Osmanlı Devleti açısından önemli bir husustu. Ancak gelişmeler Osmanlı Devleti'nin istediği yönde olmamış, Venedik ile yalnız savaşmayı hedeflerken Avusturya da savaşa dâhil olmuştur. Osmanlı Devleti yeni bir ittifak ile savaşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, Venedik'e karşı bir kısım başarılar elde etse de Avusturya cephesinde Temeşvar ve Belgrat gibi önemli merkezleri kaybetmiştir. Savaşın seyri Osmanlı Devleti aleyhine dönmüş, netice olarak Pasarofça Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.

Çalışmamızda Pasarofça Antlaşması sürecinde yapılan müzakereler Osmanlı Devleti'nin bakış açısından değerlendirilecektir. Bu konuda Güner Doğan tarafından “*Osmanlı–Venedik Egemenliğinde Balkanlar ve Dalmaçya Kıyıları: Savaş, Diplomasi ve Sınır (1691 – 1721)*” isimli doktora tezi yapılmış ve “*İstenmeyen Barış Pasarofça'da Osmanlı-Venedik Diplomatları ve Diplomatik Tavırları*” isimli sempozyum bildirisi sunulmuştur. Pasarofça Antlaşması ile ilgili bir diğer çalışma da Hüseyin Onur Ercan'ın *Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diplomasi* isimli doktora tezidir. Pasarofça Antlaşması ile ilgili bir diğer çalışma *Esnâ-ı Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtib: Metin ve Değerlendirme (Pasarofça Anlaşması (21 Temmuz 1718) Sürecindeki Yazışmalar)* isimli tez Mustafa Öge tarafından hazırlanmıştır. *Esnâ-ı Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtib* (Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, Revan Kitaplığı. No: 1949,1950,1953) ve nüshaları *Mecmû'a-i Mekâtib (Münşeat)* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiyye Kitaplığı. No: 1206), *Mukâvele-i Musâlame ve Mukâtaba-i Mukâleme* (Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kitaplığı. No: 4296), Pasarofça Antlaşması müzakerelerinde bulunmak üzere görevlendirilen Osmanlı murahhaslarının (şikk-ı sâni defterdarlığı payesine yükseltilen) Silahtar İbrahim Efendi ve (şikk-ı salis defterdarlığı payesi verilen) Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin mektuplarının da yer aldığı bir eserdir. *Esnâ-ı Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtib: Metin ve Değerlendirme (Pasarofça Anlaşması (21 Temmuz 1718) Sürecindeki Yazışmalar)* isimli tez çalışmasında söz konusu nüshaların karşılaştırmalı metin tenkidi yapılmış, ancak mektupların içeriği ile ilgili herhangi bir değerlendirme sunulmamıştır (Öge, 2022). Bu mektupların içerisinde müzakerelere katılan Osmanlı delegelerinin ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bakış açısını kapsamlı biçimde ortaya koymaya ışık tutabilecek değerli bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden hareketle müzakere sürecinde Osmanlı Devleti'nin Venedik'e bakış açısı ve müzakere sürecinde Venedik'e karşı yapılan diplomatik hamleler ve bunların sonuçlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. OSMANLI-VENEDİK SAVAŞINDAN OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞINA

2.1. Osmanlı-Venedik Savaşı

Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak Devletleri ile yaptığı savaşta ağır bir yenilgi almış ve ciddi toprak kayıplarına uğramıştı. Osmanlı Devleti açısından bu toprak kayıpları kabul edilebilir bir durum değildir. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği toprakları geri almak için bir ittifak ile savaşmak yerine bu devletlerle ayrı ayrı savaşarak kaybettiği toprakları geri almak daha akılcı bir yöntem olabilirdi. Gelişen olaylar aslında Osmanlı Devleti'nin bu ittifakı parçalaması için uygun zemini ortaya çıkarmaya başlamıştı. Rus-İsveç savaşında İsveç'in mağlup olarak XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'ne sığınması ve artan sınır olayları muhtemel bir savaşın habercisi idi (Aktepe, 1983-84, s. 22). Dönemin önde gelen isimlerinin telkinleri ile

savaş kararı alınmıştır (Beydilli, Prut Antlaşması, 2007, s. 359). Dönemin şeyhülislamından da bu konu ile ilgili fetva alınmıştı. Osmanlı Devleti ittifaka dâhil olan Rusya'yı mağlup ederek Prut Antlaşması'nı imzalamıştı. Osmanlı Devleti'nin kazandığı bu başarı aslında Avusturya'yı oldukça endişelendirmiştir. Sonrasında meydana gelecek olan Osmanlı-Venedik savaşı bu endişeyi daha da arttıran bir gelişme olmuştur (Pesalj, 2019, s. 29-40). Osmanlı Devleti bu dönemde Karlofça Anlaşması'nın bozulmaması için büyük çaba sarf etmiş, Baltacı Mehmet Paşa savaşa Rusların sebep olduğunu Seyfullah Ağa'yı elçi olarak göndererek (Uzunçarşılı, 1988, s. 72) bu seferin Rusya dışındaki diğer devletleri hedeflemediği güvencesini Avusturya'ya vermek mecburiyetinde kalmıştır (Beydilli ve Erünsal, 2001, s. 1). O dönem için Avusturya bu konuda ikna olmuş görünmektedir. Bu gelişmeden sonra artık sıra Venedik'e gelmişti.

Osmanlı devlet adamları savaş konusunda ve nereyi hedeflemesi gerektiği konusunda tam bir görüş birliğine sahip değildiler (Zinkeisen, 2011, s. 323). Bu dönemde Karadağlı eşkıyaların faaliyetleri Osmanlı Devleti'nde önemli bir rahatsızlık konusu idi. Netice olarak Venedik'in Karlofça Antlaşması'nda Karadağ ile ilgili maddeyi yerine getirmediği gerekçesiyle savaş ilan edildi (Jorga, 2005, s. 273). Savaş kararının alınmasından sonra önemli bir konu da Avusturya'nın bu savaşa dâhil olmamasının sağlanması idi. Osmanlı Devleti Prens Eugen'e elçi göndererek Karlofça Barışı'nın devam ettirilmesi isteğini göstermişti (Zinkeisen, 2011, s. 326). Müteferrika İbrahim Efendi vasıtasıyla gönderilen mektup ile Avusturya'nın tarafsız kalmasının sağlanması amaçlanmışsa da olumlu bir sonuç alınamamıştır (Özcan, 2007, s. 177). Osmanlı Devleti'nin Venedik'i yalnız bırakma çabası olumlu sonuçlanmamıştır. Netice olarak Osmanlı Devleti hem Venedik ile hem de Avusturya ile savaşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin tek cepheye sürdürmek istediği savaşta diplomatik olarak mevcut gelişmeleri iyi değerlendiremediği ortadadır (Doğan, 2016, s. 176). Bu savaşta Osmanlı Devleti Venedik'e karşı bir kısım askeri başarılar kazanmış; Mora, Girit ve Akdeniz'de bazı adalar geri alınmıştır (Ünal, 1974, s. 48). Elbette ki bu başarıların Avusturya'yı endişelendirmesi olağan bir durumdur. Osmanlı-Rus savaşında tarafsız kalan Avusturya için artık şartlar değişmeye başlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti yavaş yavaş Karlofça Antlaşmasındaki kayıplarını telafi etmekteydi. Avusturya-Venedik arasındaki müzakerelerde Prens Eugen, Prens Trautsohn, Kont Sinzendorf ve Kont Gundaker Von Starhemberg'in vekâletnâmeleri 10 Şubat'ta hazırlanmış ve akabinde 13 Nisan'da ittifak antlaşması imzalanmıştır (Karaca, 2019, s. 103). Osmanlı Devleti'nin Venedik'e karşı Mora'da kazandığı başarılar Avusturya'yı endişelendirmiş ve bu ittifakı hazırlamıştı.

2.2. Osmanlı-Avusturya Savaşı

Avusturya ile savaşın başlamasından sonra meydana gelen ilk çatışmalar Osmanlı Devleti'nin lehine gelişti. Kont Palfy emrinde keşif amacıyla gönderilen süvari birliği Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatılarak neredeyse tamamı ya esir alındı ya da öldürüldü (Zinkeisen, 2011, s. 372). Ancak daha sonraki gelişmeler Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiştir. Varadin'de yapılan savaşta Osmanlı kuvvetleri başarılı olamadı ve askeri cesaretlendirmek için ileri atılan Sadrazam Ali Paşa alından vurularak yaralanmış, Belgrad'a doğru götürülürken şehit düşmüştür. Bunun üzerine ordu Belgrad'a çekildi. Sarı Ahmet Paşa vekil belirlenerek padişaha bildirilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 125). Bu dönemde ordunun başsız kalmaması için Halil Paşa'ya vezirlik verilerek sadarete getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 125).

Bu gelişmelerden sonra Avusturya'nın hedefi Temeşvar olacaktır. Avusturya'nın burayı kuşatması üzerine yardım amacıyla Kurt Paşa ve Zileli Hasan Paşa görevlendirildiyse de başarılı olamamışlardır. Netice olarak Temeşvar düşmüştür. Halil Paşa'nın sadarete

getirilmesi de ordudaki düzensizliğe bir çözüm olmamıştır. Temeşvar'ın düşmesi ordudan gizlenerek Edirne'ye hareket edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 128).

Temeşvar'ın düşmesinden sonra barış için girişimler olsa da bundan bir sonuç çıkmamıştır. Avusturya bu dönemde henüz barışa olumlu yaklaşmıyor, tam tersine Belgrat'ı da ele geçirmek istiyordu (Zinkeisen, 2011, s.379-80). Bu amaçla Avusturya hazırlıklarını arttırırken Osmanlı Devleti de çeşitli tedbirler almıştır. Avusturya ordusu gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra Paçova'da Tuna nehrini geçti. Osmanlı ordusu da Edirne'den hareket etmiştir. Osmanlı ordusu Filibe'ye ulaştığı esnada Belgrad muhafızı Mustafa Paşa'nın yardım talebi gelmiştir. Ordu daha sonra Niş'e ulaşmıştır. (Uzunçarşılı, 1988, s. 133). Belgrat'da Avusturya ordusunun karşısına gelen Osmanlı ordusu hemen hücumla geçmeyerek Kırım kuvvetlerinin gelmesini beklemiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 133). Osmanlı ordusunda tecrübeli komutanların bulunmaması önemli bir eksiklikti. İki ordu harp etmeden 14 gün kadar beklemiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 134). Osmanlı ordusu taarruz gününü Pazartesi olarak belirlemiş ve bu bilgi Belgrad muhafızına bildirilmişti. Ancak haber götüren kişinin yakalanmasıyla Avusturyalılar taarruz gününü öğrenmiş oldular. Avusturya ordusu önce harekete geçerek taarruz başlattı. Meydana gelen savaşta Erzurum Valisi Mehmet Paşa şehit düştü. Savunma imkanı kalmayan Osmanlı ordusu Semendire ve oradan da Niş'e çekilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 135). Osmanlı ordusunun mağlup olmasından iki gün sonra Belgrad kalesi teslim oldu.

Osmanlı Devleti Temeşvar ve Belgrad gibi önemli merkezleri kaybetmişti. Savaş artık Avusturya cephesinde iyice Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmüştü. Osmanlı Devleti bu dönemde barış girişimlerine ılımlı yaklaşacaktır. Avusturya Osmanlı Devletine karşı askeri açıdan bir kısım başarılar elde etmişse de aslında gelişmeler onun açısından da çok olumlu değildi. İspanya'nın Sardunya adasını işgal etmesi ve Milano Dükalığı ve Napoli Krallığını hedef seçmesi durumunda ticari faaliyetlerin oldukça olumsuz etkilenmesi söz konusu olacaktı (Ercan, 2019, s. 65). İki taraf için de barış yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Ancak iki tarafın da savaş için oldukça büyük harcamalar yapmış olması dolayısıyla aldıkları yerlerden vazgeçmeleri gibi bir durum söz konusu olamazdı. Yani barış Avusturya açısından ancak Kardinal Richelieu'nün (1585-1642) önerdiği ve ilk kez Westfalya Barışı'nda uygulanan "*uti possidetis ita possideatis*" yani "*alâ-hâlihî*" tarafların ellerinde bulunan yerleri ellerinde tutması esasına dayanıyordu (Colegrove, 1919, s. 475). Neticede barış için arabulucu devletlerin de tavassutları ile taraflar müzakere masasına oturmayı kabul etmişlerdir. Müzakere yeri olarak Pasarofça seçilmiştir. Görüşmelere Osmanlı Devleti adına şikk-1 sanî defterdârı İbrahim Efendi birinci delege olarak, şikk-1 sâlis defterdârı Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ikinci delege olarak görevlendirilmiştir (Özcan, 2007, s. 179). Avusturya ise Wirmond ve Talmann'ı görüşmelere katılmak için görevlendirmiştir. Carlo Ruzini Venedik adına müzakerelere katılan isimdir. Barış müzakereleri için İngiltere adına Robert Sutton ile İstanbul'daki elçileri Stanyan, Hollanda'yı ise Jakob Colyer temsil etmişlerdir (Kurtaran, 2018, s. 288).

3. PASAROFÇA MÜZAKERELERİNDE VENEDİK MESELESİ

Pasarofça müzakereleri sürecinde Osmanlı Devleti'ni zorlayan konulardan bir tanesi Venedik meselesi olacaktır. Çünkü bu konu Osmanlı Devleti'nin diplomatik başarısını ortaya koyması açısından önemli bir husustur. Avusturya'nın barış için talep ettiği "*ala-halihî*"; yani herkesin elinde olan yerlerin kendi elinde kalması esasına Temeşvar ve Belgrad'ın kaybedilmiş olması dolayısıyla Avusturya'ya karşı bir dezavantaj iken, Mora'nın geri alınmış olması Osmanlı Devleti açısından önemli bir avantajdı (Doğan, 2016, s. 122). Osmanlı Devleti müzakere masasına oturulması şartı olarak Venedik'in de müzakerelere katılması şartı ile karşı karşıya kalmıştır. Avusturya ittifakın sadece savaş süreci ile sınırlı olmadığını, müzakere

sürecinde de bu ittifakın devam ettiğini göstermek istemiştir. Osmanlı Devleti her ne kadar eski gücünde olmasa da, Avusturya Osmanlı Devleti'ne karşı Karlofça öncesinde oluşmuş ittifakın devam etmesini sağlamak istemektedir.

Avusturya başvekilinden Osmanlı sadrazamına gelen 11 Rebiü'l-ahir 1130 (M. 14 Mart 1718) tarihli mektubun tercümesindeki ifadelerle göre Avusturya ile Lehistan ve Venedik devletleri arasında ebedi dostluk ve ittifak olduğu belirtilmektedir (Öge, 2022, s. 187). Osmanlı murahhaslarından gelen mektuptaki bilgiler de bu yöndedir. Venedik devletinin yapılacak müzakerelere katılmasının rica ve iltimas yoluyla olmadığını, Venedik ile yapılacak barışın şartları belli olmadan Avusturya elçilerinin de görüşme yapmayacağını bildirmişlerdir. (Öge, 2022, s. 128). Avusturya devletinin bu tavrını Osmanlı Devleti'ne karşı II. Viyana kuşatmasından sonra meydana gelmiş olan ittifakı sürdürme gayreti da olarak değerlendirebiliriz.

Osmanlı Devleti'nin müttelikleri ile görüşmeyi kabul etmemesi durumunda Avusturya da görüşmelere katılmama konusunda kararlıdır. Müzakerelere başlamanın şartlarından birisi olarak Venedik ile anlaşma yapılması talep edilmiştir. Osmanlı Devleti savaşın sorumlusu olarak Venedik'i görse de Avusturya açısından böyle algılanmadığı açıktır. Avusturya'ya göre de savaşın çıkmasındaki sorumluluk Osmanlı Devleti'ne aittir. Avusturya'nın müzakerelere yönelik bu tutumu müzakere sürecinde pazarlık gücünü arttırmayı hedefleyen bir strateji olarak da değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nin murahhasları İbrahim Ağa ve Muhammed Efendi'den gelen 9 Ramazan 1130 (M. 6 Ağustos 1718) tarihli mektupta tarafların savaşın sebebi ile ilgili görüş farklılığı açıkça görülmektedir. Avusturya'nın bakış açısına göre, Osmanlı Devleti'nin yapılan anlaşmaya aykırı olarak Venedik'e savaş açtığını ve bir kısım topraklarını aldığını, bu sebeple Venedik'in zararı tazmin edilmeden bir anlaşma olmayacağı ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne göre ise Venedik anlaşmaya aykırı hareket etmiş, bazı Osmanlı gemilerine el koyarak esir almıştı. Buna benzer antlaşma ve dostluk şartlarına uymayan pek çok harekette bulunması dolayısıyla üzerlerine sefer açılması gerekmişti (Öge, 2022, s. 333). Elbette ki devletlerin diplomasi masasında savaşın sorumluluğunun kendilerine ait olmasını kabul etmelerini bekleyemeyiz. Savaşın sorumluluğunu üstlenmekten kaçınma ve sorumluluğu karşı tarafa yükleme çabalarının, devletlerin karşı taraftan talep edecekleri hususlar için meşru bir dayanak noktası oluşturabilmek amacıyla diplomaside kullandıkları bir yöntem olarak değerlendirilebiliriz.

Osmanlı Devleti gerek Avusturya'nın talepleri, gerekse arabulucu devletlerin tavassutları dolayısıyla istemeyerek de olsa Venedik ile görüşmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Venedik adına görüşmelere katılmak üzere Carlo Ruzzini 5 Mayıs 1718'de Viyana'dan ayrılarak müzakerelerin yapılacağı Pasarofça'ya hareket etmiştir (Doğan, 2016, s.202). Osmanlı Devleti adına müzakerelerde bulunacak murahhasların maiyeti oldukça kalabalıktı (Doğan,2016, s.204). Osmanlı murahhasları ile Venedik diplomatları arasındaki ilk görüşme 16 Haziran 1718'de gerçekleşmiştir (Doğan, 2016, s. 206). Ancak bu görüşme esnasında Venedik'ten gelen isteklerin Osmanlı Devleti açısından kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Venedik, barış için şart olarak Sûde ve Çuka adaları gibi yerlerin verilmesinin kendilerini tatmin etmeyeceğini, Mora yarımadasının veya ona muadil bir yerin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Murahhas efendilerden gelen 21 Recep 1130 (21 Haziran 1718) tarihli kaimede Venedik'in barış için Mora yarımadası olmazsa, ona bedel bir yer olarak Arnavutluk tarafında Avlonya kalesine varınca İskenderiye gölüne değin yerlerin kendilerine verilmesi gerektiği iddiasında oldukları belirtilmektedir (Öge, 2022, s. 372). Bu durumda

Osmanlı Devleti adına görüşmelere katılan delegelerin oldukça zor bir görevi yerine getirmek üzere vazifelendirildikleri ortadadır. Osmanlı Devleti tarafından delegelere verilen talimatlardaki hususlar ile Venedik'in talepleri arasında çok büyük fark olduğu görülmektedir. Bu durum müzakere sürecinin uzamasını da beraberinde getirebilecek bir durumdur. Çünkü Osmanlı murahhasları kendileri inisiyatif almak yerine her konuyu sormayı tercih etmektedirler.

Osmanlı Devleti arzu etmediği bir gelişme ile karşı karşıya kalmış, mutavassıt olan devletlerin telkinleri ile Venedik'in barış müzakerelerine katılmasına onay vermişti. Görüşmelerde Osmanlı Devleti Venedik'e karşı oldukça sert bir tavır içerisine girmiştir. Tarafların bakış açısı arasında çok büyük farklılıkların olması belki de diplomasinin gereğidir. Sonuçta diplomatik görüşmelerde her iki taraf da belli konularda geri adım atmak zorunda kalacaktı. Osmanlı Devleti müzakerelerde Venedik'in muhatap alınmasının ve barış müzakerelerinin arzu edilmeyen bir gelişme olduğunu hissettirecektir. Osmanlı murahhaslarına görüşmeler esnasında nasıl davranacakları hususunda verilen maddelerde Venedik'in dukuluk seviyesinde bir devlet olması dolayısıyla görüşme yapılmaması gerektiğinin savunulması, ancak bu hususta karşı taraftan bir baskı gelmesi durumunda barış görüşmelerinin sekteye uğramaması açısından Vinçe Preveze ve Ferendoş kalelerinin teslimi şartıyla müzakerelere kabul edilmesi istenmektedir (Öge, 2022, s. 283).

Osmanlı Devleti'nin Venedik'in müzakerelere dâhil edilmemesi çabaları boşa gidecekti. Murahhaslardan denk bir devlet olmaması dolayısıyla müzakerelere katılamayacağı tezinin savunulması istenmiş, çaresiz kalırsa Preveze, Vinçe ve Veferendos kalelerinin teslim edilmesi karşılığında müzakerelere katılmasına müsaade edilmesi belirtilmiştir. Ancak burada önemli bir problem Avusturya ile yapılan müzakerelerde "*ala-halihi*" ilkesinin kabul edilmiş olması idi. Dolayısıyla Venedik'in elinde olan yerlerden vazgeçerek müzakerelere katılması gibi bir durum söz konusu olamazdı.

Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa Venedik'in barış müzakerelerine katılmasını kabul etmişti. Ancak burada bir başka problem de Osmanlı murahhaslarının bu konu ile ilgili olarak yetkilendirilmemiş olmasıdır. Osmanlı elçilerinin almış oldukları yetki belgelerinde Venedik'ten bahsedilmemesi dolayısıyla görüşmeler başlayamamıştır (Hammer, 1991, s. 218). Dolayısıyla hatt-ı hümayun ile imzalı belgeler gelene kadar görüşmelerin 20 gün kadar gecikmesi söz konusu olacaktır. Mükâlemeye gelen İngiltere elçisinden sadrazama gelen ve 9 Haziran 1718 tarihinde yazıldığı belirtilen mektupta; Venedik ile müzakere hususunda Osmanlı murahhaslarının yetkisi olmadığından dolayı yirmi günlük bir gecikmenin söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Venedik ile görüşme konusunda murahhaslara yetki verdiğini zan ettiğinden dolayı ruhsatın geleceği konusunda teminat vererek Avusturya delegelerini ikna ettiğini belirtilmektedir. Ortaya çıkan bu olumsuz gelişmeyi bertaraf edebilmek için çok çaba sarf ettiklerini yazmaktadır (Öge, 2022, s. 148).

Avusturya delegeleri, Osmanlı murahhaslarının Venedik ile müzakerelerde bulunma konusunda yetkilendirilmemiş olmaları dolayısıyla müzakere masasına oturmak istememişlerdir. Belgeler gelinceye kadar görüşmelerin tehir edilmesi müzakerelerin gecikmesine sebep olmuştur. Avusturya tarafı da görüşmelerde Venedik ile barış yapılması konusunda asla taviz vermeyen bir tavır sergilemiştir. Osmanlı murahhaslarından gelen mektupta Avusturya delegelerinin bu konudaki ısrarcı tavrı açıkça belirtilmiştir. Avusturya tarafının bu konudaki katı tutumu dolayısıyla Osmanlı delegeleri ruhsatnamelerin geleceği hususunda teminat vermek durumunda kalmışlardır (Öge, 2022, s. 142).

Avusturya'nın Venedik hususunda ısrarcı tutumu Osmanlı Devleti'nin geri adım atmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti diplomatik bir manevra ile Venedik'in görüşmelere katılmasının Avusturya'nın hatırına kabul edildiğini ifade etmiştir. Diplomatik

açından bu durumu bir başarısızlık olarak değil, bir iyi niyet göstergesi olarak değerlendirmiştir. Orduy-ı hümayunda olan İngiltere elçisinden mükâlemede olan İngiltere elçisine yazılan mektubun tercümesinde Osmanlı Devleti'nin Venedik ile müzakereyi Avusturya'nın hatırı için kabul ettiği açıkça belirtilmektedir (Öge, 2022, s. 221).

Osmanlı Devleti savaşın sorumlusu olarak Venedik'i görmesinden dolayı Venedik'in barış görüşmelerine katılmasına müsaade etmek istememiştir. Ancak diğer yandan da Avusturya ile olan savaşı devam ettirebilecek durumda değildir. Avusturya ile barış müzakerelerine başlayabilmek için Osmanlı Devleti'nin Venedik hususunda geri adım atması gerekecektir. Sabık Narda muhafızı Mustafa Paşa'dan gelen 5 Cemaziye'l-ahir 1130 (6 Nisan 1718) tarihli mektupta Avusturya başvekili tarafından Venedik'in sulhe dâhil edilmesi isteği belirtilmiş, önceki emirde Venedik ile sulhun mümkün olmadığını, olayların bu hale gelmesinin sebebinin Venedik olduğu ifade edilmiştir (Öge, 2022, s. 283).

Venedik ile müzakerelerin başlamasından sonraki süreçte de Osmanlı Devleti'nin olumsuz tavrı devam etmiş ve murahhaslardan da bu konuya hassasiyet gösterilmesi istenmiştir. Daha önce ifade ettiğimiz sebepler dolayısıyla Osmanlı Devleti, Venedik'in görüşmelere katılmasına onay vermek zorunda kalmıştır. Aynı olumsuz tavır görüşmeler esnasında da devam etmiştir. Osmanlı Devleti müzakerelerde bulunacak murahhaslara gerek Venedik'in anlaşma için talep ettiği maddelerin reddedilmesi, gerekse Venedik'in görüşmelere dâhil edilmesinin Avusturya sayesinde olduğunu sık sık hatırlatmıştır. Murahhas efendilere gönderilen ve açıkça okunan 27 Recep 1130 (26 Haziran 1718) tarihli mektupta Venedik devletinin müzakerelere dâhil edilmesinin kendilerine bir lütuf olduğu ve kıyamete dek şükretseler de kendilerine yapılan bu lütfun bedelini ödeyemeyecekleri yazılmış, müzakerelere katılması hususunun Avusturya sayesinde olduğu tekrar tekrar ifade edilmiştir (Öge, 2022, s. 212).

Murahhaslardan görüşmeler esnasında asla taviz verilmemesi ve sert bir üslup kullanılması istenmektedir. Osmanlı Devleti Venedik'in görüşmelere katılmasını Venedik için büyük bir ödül, büyük bir kazanım olarak değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti'nin bakış açısında kendisine protokol olarak eşit görmediği bir devlet ile müzakere masasına oturarak görüşmelerde bulunmak Venedik için büyük bir kazanımdır. Ayrıca bu savaşın çıkmasındaki sorumluluk da onlara aittir. Dolayısıyla Venedik müzakere masasında bunlarla yetinmeli, başka taleplerde bulunmamalıdır. Murahhas efendilerden gelen 2 Şaban 1130 (M. 1 Temmuz 1718) tarihli mektupta, Venedik elçilerinin taleplerinin kabul edilip edilmediğini sorduklarını Osmanlı elçilerinin ise "Sizin bu görüşmelere dâhil edilmeniz zaten size büyük bir lütuftur. Bunun değerini bilin. Talepleriniz Devlet-i Aliyye'ye bildirilmiş ancak henüz cevabı gelmemiştir. Daha önce gümrük vergilerinin yüzde üçe düşürülmesi hususunda defalarca talepte bulunmuştunuz. Müsaade olunmamıştı. Gümrük vergilerinin yüzde üçe düşürülmesi ile ekonomik anlamda ciddi kazancınız olmakla birlikte, akran devletlerarasında iftiharınız olur" cevabını verdikleri görülmektedir (Öge, 2022, s. 227).

Görüşmelerde Osmanlı Devleti gümrük vergisinin yüzde üçe düşürülmesi halinde Venedik'in barışa razı olacağını düşünmüştür. Çünkü daha önce Venedik bu konuda teşebbüslerde bulunmuşsa da Osmanlı Devleti tarafından sıcak bakılmamıştır. Venedik'in ısrarla üzerinde durduğu bir talebi kabul etmenin Venedik açısından ciddi bir kazanç olacağını değerlendirerek kendilerine bu teklif yapılmıştır. Ancak Venedik, ticaretin faydasının tüccarlara olduğunu bu durumda Venedik'in herhangi bir kârı olmayacağı gerekçesiyle taleplerini tekrarlamıştır.

Aslında görüşmelerin her aşamasında Osmanlı Devleti Venedik hususunda olumsuz tavrını sürdürmeye devam etmiştir. Murahhaslara da görüşmelerde gerekli tavırları göstermeleri hususunda uyarılar yapılmıştır. Ancak murahhasların diplomatik pazarlık konusunda gerekli hassasiyetleri göstermedikleri gerekçesiyle uyarıldıkları görülmektedir. Müzakerelerde daha etkili metotlar kullanmaları ve niyetlerini baştan açık etmemeleri istenmiştir. Osmanlı Devleti görüşmelerde bulunan delegelerin diplomatik hamlelerini yetersiz görerek uyararak ihtiyacı hissetmiştir. Pazarlık konusunda delegelerin en son söylemesi gereken sözü önce söyledikleri ve bu hususta dikkatli olmaları istenmiştir (Öge, 2022, s. 215).

Ülgün kalesinin yıkılması talebi de Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir (Öge, 2022, s. 230). Elbette tarafların müzakere masasında pazarlık gücünü arttırabilmek açısından karşı taraftan çok fazla talepte bulunması belki normal bir durum olarak karşılanabilir. Sonuçta bu taleplerin hepsinin kabul edilmeyeceği zaten ortadadır. Ancak başka konularda daha fazla kendilerine kazanç sağlayabilmek açısından bu şekilde bir davranışta buldukları söylenebilir.

Yapılan görüşmelerde Venedik sadece gümrüklerin düşürülmesi ile yetinmeyip taleplerini tekrarlamıştır. Belki de Venedik'in bu kadar cüretkâr olmasında sebep Avusturya'nın barışın şartlarından biri olarak Venedik ile de anlaşmayı şart koşmuş olmasıdır. Osmanlı murahhaslarından gelen mektupta bu durum ifade edilmektedir. Venedik ile henüz bir antlaşma olmadığı, Venedik'in gümrük vergilerinin yüzde üçe düşürülmesi ile yetinmediği belirtilmektedir. Arabulucu elçilerin tavassutları ile bu görüşmeler bir karara bağlanmıştır. Taraflar arasında bir orta yol bulma imkânı kalmadığı süreçte bu sefer devreye arabuluculuk yapan devletlerin elçilerinin girişimleri ile gümrük vergilerinin düşürülmesinin yanı sıra Çuka adasının da Venedik'e verilmesi karşılığında antlaşmaya razı edilmiştir (Öge, 2022, s. 235). Antlaşma esnasında arabuluculuk yapan ülkelerin elçileri bir anlamda tarafların talepleri arasındaki büyük farklılıklarda orta bir yol bularak anlaşmazlığın çözümünde rol oynamışlardır.

Arabulucu devletlerin elçilerinin çabaları olumlu sonuç vermiş ve taraflar belli konularda anlaşmıştır. Karlofça Antlaşması'nda belirlenen birer saatlik arazi verilmesi hususu bu antlaşmada da aynı şekilde uygulanmıştır. Karlofça Antlaşması'nda kale ve palankalardan birer saatlik mesafe tayin edilmiş olması dolayısıyla bu antlaşmada da aynı şekilde birer saatlik arazi tayin edilmek suretiyle antlaşma sağlanmıştır (Öge, 2022, s. 236). Osmanlı Devleti müzakerelerde Dubronik ile olan ticaret yolunun kendisinde kalmasını sağlamayı başarmıştır. Üç palankaya sahip Papova nam mahal Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır (Öge, 2022, s. 257).

Venedik ile yapılan müzakereler dört oturumda gerçekleşmiştir. Karlofça Antlaşması'ndan farklı olarak bu görüşmelerde taraflar sırayla masaya oturmamışlar, Osmanlı-Avusturya müzakereleri arasında görüşmeler yapılmıştır (Doğan, 2019, s. 122). Netice olarak görüşmeler tamamlanarak anlaşılan maddeler temize çekilip tercüme edilerek antlaşma tamamlanmıştır. Her ne kadar antlaşma sürecinde taraflar birbirlerinden çok farklı taleplerde bulunmuş olsalar da, ortak bir noktada buluşularak antlaşma zemini sağlanmıştır. Venedik müzakereler sürecinde başarılı görüşmelerde bulunduğunu düşündüğü Carlo Ruzzini'yi anlaşmadan sonra büyükelçi olarak görevlendirmiştir (Doğan, 2019, s. 119). Venedik ile yapılan antlaşma 26 maddeden oluşmakta idi. Ala-halihi esası uyarınca Mora Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Venedik ise Dalmaçya, Hersek ve Karlıeli dolaylarında almış olduğu bazı kaleler ile Korfo adası karşısındaki sahilde Bütrinto ve Akdeniz sahilinde bulunan İfrindos ve Preveze ve Voniça şehir ve kaleleri ile Çuka adasını almıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 146).

Osmanlı Devleti Venedik ve Avusturya ile müzakere sürecini tamamlamış ve kararlaştırılan maddeler birer birer tercüme edilerek temize çekilmiştir. Temessüklerin hazırlanması tamamlanıp mühürlendikten sonra Firdevsi Efendi ile payitahta gönderileceği belirtilmiştir (Öge, 2022, s. 258).

Bu dönemde Rusya, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini sıcak tutmak istemektedir. Mevcut durumdan istifade ederek Osmanlı Devleti ile yakınlaşma gayreti içerisine girmiştir. Savaş dönemi içerisinde bu ittifaka dâhil olma taleplerinin kendilerine geldiğini ancak Rusya'nın sulhun bozulmaması için gayret gösterdiğini ve ittifaka dâhil olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu dönemde Rusya henüz daha toparlanma aşamasındadır. Osmanlı Devleti ile ilgili pek çok hedefi bulunmasına rağmen o dönemde bunları gerçekleştirebilecek güce ulaşabilmiş değildir. O nedenle gelişen şartlara göre kendisine menfaat sağlama çabası içerisindedir. Rusya'ya Venedik tarafından birkaç defa elçiler gönderildiği ve ittifak yapmak için mektuplar yollanmış olmasına rağmen Rus Çar'ının Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmaya sadık kaldığını ifade etmişlerdir (Öge, 2022, s. 269).

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında yapılan görüşmeler sonucu antlaşma imzalanarak savaşa son verilmiştir. Osmanlı Devleti görüşmeler boyunca savaşın sorumlusu olarak değerlendirdiği Venedik'e karşı katı ve sert bir tutum sergilemiştir. Tarafların istekleri arasında büyük farklılıkların olduğu zamanlarda arabulucu devletlerin elçilerinin orta yolu bulması ile müzakere süreci antlaşma ile sonuçlanmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti Venedik ile başlangıçta müzakerelerde bulunmaya isteksiz davranırsa da gelişmeler Osmanlı'nın aleyhine gerçekleşmişti. Avusturya cephesinde Temeşvar ve Belgrat gibi önemli merkezlerin kaybedilmesi diplomasi masasına pazarlık gücü zayıf olarak oturmasına sebep olmuştu. Artık savaşı daha fazla devam ettirebilme gücünün kalmaması dolayısıyla antlaşmaya taraftar bir görüntü çizecektir. Avusturya başlangıçta ağır şartlar ileri sürse de aslında barış için istekli olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü meydana gelen gelişmeler onun açısından da pek olumlu değildir.

Osmanlı Devleti barışa taraftar olmakla birlikte yapılacak olan bu barış, Osmanlı Devleti'nin ırz ve şanına layık bir barış olmalıydı. Osmanlı Devleti açısından ağır şartlar içermemeli, devletin saygınlığına halel getirmeyecek bir barış olmalı idi. Barış Antlaşması için Avusturya'nın şartlarından birisi Avusturya'nın müttefiki durumunda olan Venedik ile de barış yapılması idi. Osmanlı Devleti Venedik ile ilk başta müzakerelerde bulunmaya pek istekli değildir. Ancak Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa Avusturya'nın bu talebini kabul etmiş ve Pasarofça Antlaşması'nda Venedik ile de müzakere masasına oturmuştur. İki taraf bu müzakere süreci açısından çeşitli diplomatik manevralar yapmak suretiyle politikalarını devam ettirmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bu görüşmelerdeki tutumunun savaş alanında parçalayamadığı ittifakı diplomasi alanında parçalama hedefine yönelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Avusturya bu hamle karşısında ittifakın her daim devam edeceği görüntüsünü vermek ve ittifakın müzakere sürecinde de devam ettiğini göstermek istemiştir. Venedik Avusturya'nın desteği sayesinde müzakere masasına oturmuştu. Venedik bu durumun farkında ve Avusturya ile yapılacak barışın şartlarından birisi Venedik ile de barış imzalanmasının olması dolayısıyla cüretkâr bir tavır içerisinde hareket edecektir. Ancak artık Venedik'in de gücünü kaybettiği ve büyük bir devletin desteğine ihtiyaç duyduğu ortadadır. Diplomasi geleneği oldukça güçlü olmasına rağmen siyasi gücünü kaybetmeye başlamış olması Venedik açısından büyük bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir.

Müzakere sürecinde Osmanlı Devleti Venedik'in görüşmelere katılmaması için büyük çaba sarf etmiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Avusturya'nın bu konuda geri adım atmaması dolayısıyla mecburen müzakerelerde bulunmayı kabul etmişti. Aynı tavır müzakereler esnasında da devam etmiş, Venedik'e karşı katı bir tutum izlenmiştir. Neticede taraflar arasındaki müzakereler antlaşma ile sonuçlanarak Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, M. M. (1983-84). Prut Seferi ile İlgili Belgeler. *Tarih Dergisi*(34), 19-54.
- Beydilli, K. (2007). Prut Antlaşması. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beydilli, K. ve Erünsal, İ. E. (2001). Prut savaşı öncesi diplomatik bir teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana elçiliği (1711). *Belgeler*, XXII(26), 1.
- Colegrove, K. (1919). Diplomatic procedure preliminary to the congress of westphalia. *American Journal of International Law*, 450-482.
- Doğan, G. (2016). Osmanlı–Venedik egemenliğinde Balkanlar ve Dalmaçya kıyıları: Savaş, diplomasi ve sınır (1691 – 1721). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, G. (2019). İstenmeyen barış Pasarofça'da Osmanlı-Venedik diplomatları ve diplomatik tavırları. *Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Anlaşması Sempozyumu*, İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı Merkez Basım ve Yayınevi, ss. 111-128.
- Ercan, H. O. (2019). *Pasarofça Anlaşması (1718) ve diplomasi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul:Marmara Üniversitesi,Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Esnâ-ı Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtib vd.* Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, Revan Kitaplığı. No: 1949,1950,1953
- Hammer, J.Von. (1991). Büyük Osmanlı Tarihi, (cilt XII). (Mümin Çevik-Erol Kılıç, Haz.), (Vecdi Bürün, Çev.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Cilt IV). (N. Epçeli, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karaca, Z. (2019). *1699-1739 Osmanlı-Avusturya Antlaşmalarına Göre Sınır Tespit Çalışmaları*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü.
- Kurtaran, U. (2018). Pasarofça Anlaşmasına göre yapılan sınır tahdit çalışmaları ve belirlenen yeni sınırlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (55), 285-300.
- Mecmû'a-i Mekâtib (Münşeat)*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiyye kitaplığı. No: 1206
- Mukâvele-i Musâlame ve Mukâtaba-i Mukâleme*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye kitaplığı. No: 4296
- Öge, M. (2022). *Esnâ-ı Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtib: Metin ve Değerlendirme (Pasarofça Anlaşması (21 Temmuz 1718) Sürecindeki Yazışmalar)*. Balıkesir: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Özcan, A. (2007). *Pasarofça Antlaşması, TDVİA* (Cilt 34). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 177-181.
- Pesalj, J. (2019). 1718 Pasarofça Barış Anlaşması ve Habsburg-Osmanlı ilişkileri. *Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Anlaşması Sempozyumu*, İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı Merkez Basım ve Yayınevi, ss. 37-53.
- Suver-i Mekâtib-i Musâlaha-i Nemçe*. Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, Revan kitaplığı. No: 1946
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* (Cilt IV, 2.kısım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünal, T. (1974). *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Cilt V). (N. Epçeli, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.